

Anne en de andere Annes Het Achterhuis *als nimmer opdrogende bron*

Paul van der Steen

De bibliotheek die al werd volgeschreven over Anne Frank moet vijftenzestig jaar na haar dood nog steeds worden uitgebreid met nieuwe planken. Maar niet elk boek over of naar aanleiding van haar leven heeft evenveel relevantie.

Anne Frank zorgt altijd voor nieuws. Is het geen windhoos die de oude kastanjeboom knakt, dan is het wel de aankondiging van *Annexed*, een boek van Sharon Dogar. Zo heilig als de takken voor het zolderraam voor het Achterhuis waren, zo heilig is ook het beeld van de pure Anne Frank. Associaties met seksualiteit passen daar in de ogen van sommigen slecht bij. Dat Otto Frank aanvankelijk de passages over menstruatie uit het dagboek hield, had nog te maken met de ongemakkelijkheid van een vader en de puriteinse tijdgeest. De opwinding over *Annexed*, waarin mede-onderduiker Peter van Pels eveneens in dagboekvorm verhaalt over zijn liefdeservaringen met Anne, komt voort uit het onbevlekt willen houden van een icoon van de Holocaust. Want de literaire verbeelding van historische figuren kan onmogelijk het echte probleem zijn na onder meer een Hollywood-Anne, een strip-Anne en een musical-Anne. Annes

verhaal is 'ontzuiverd, verstoord, getransmuteerd, belasterd, gereduceerd, geïnfantiliseerd, veramerikaniseerd, gehomogeniseerd, gesentimentaliseerd, gefalsificeerd, verkitscht en in feite openlijk en arrogant ontkend', schreef de Amerikaanse schrijfster Cynthia Ozick al in 1997 in *The New Yorker*. Met andere woorden: Anne is een

Anne Frank als stripfiguur. Uit: *Het leven van Anne Frank. De grafische biografie*, door Ernest Colón en Sid Jacobsen

publieke figuur, met alle voor- en nadelen die daarbij horen.

Morele verontwaardiging is niet verboden. Maar het is de vraag of het in het geval van Dogars boek niet om selectieve morele verontwaardiging gaat.

Anne Frank zorgt ook nog altijd voor een niet aflatende stroom non-fictie. Ondanks haar korte leven behoort ze tot de selecte groep Nederlanders over wie meerdere biografieën zijn geschreven. De bekendste Anne Frank-biografieën dateren uit 1998 en zijn van Melissa Müller en Carol Ann Lee. Laatstgenoemde schrijfster schreef ook de biografie van Otto Frank. Op momenten van somberheid kon die wel eens verzuchten: 'Ze hebben het allemaal alleen maar over Anne, maar ik had twee kinderen. Over Margot heeft niemand het.'

Van de Duitse schrijfster en vertaalster (onder meer vanuit het Nederlands) Mirjam Pressler verscheen in 1993 al *Daar verlang ik zo naar. Het levensverhaal van Anne Frank*. Met 'Groeten en liefs aan allen.' *Het verhaal van de familie van Anne Frank* koos Pressler voor een ander perspectief. Brieven en foto's uit documenten van de zolder van Annes volle neef Buddy Elias brachten haar tot een groepsportret. Het boek valt uiteen in drie delen: een over Annes grootmoeder Alice Frank-Stern (1865-1953), een over Annes tante Helene Elias-Frank (1893-1986) en een over Buddy Elias (1925).

Presslers boek laat zien welke sporen de geschiedenis van de twintigste eeuw in de levens van Annes familieleden trok. Maar zou diezelfde informatie niet gewoon kunnen staan in de zijlijn van biografieën van Anne of Otto Frank? Rechtvaardigt het een apart boek?

Wat vooral stoort is de toon die Pressler aanslaat. Alles ademt een weëige damesbladensfeer, alsof een intieme vriendin van de familie vertelt. *Groeten en liefs aan allen* vergt geen zwaar kritische benadering, maar iets meer distantie tot het onderwerp had best gemogen.

Bent u Anne Frank?

Het rijkelijk van foto's en andere illustratiemateriaal voorziene *Het Anne Frank Huis. Een biografie* van Jos van der Lans en Herman Vuijsje past in de lange rij van non-biografieën die toch dat predicaat krijgen. Diersoorten, seizoenen, het heelal, ze krijgen allemaal een biografie. Het is een nonsensetiket, maar misschien ook wel een compliment aan het genre. Kennelijk is zo'n ondertitel een aanbeveling die potentiële lezers over de streep trekt.

De lading die Van der Lans en Vuijsje onder verkeerde vlag vervoeren is overigens wel de moeite waard. Met hun geschiedenis van Prinsengracht 263 vertellen ze ook het verhaal van de verwerking van de Holocaust-geschiedenis, van tijdgeest en van het voortdurend balanceren tussen smaak en wansmaak.

Zo nam vanaf eind jaren zestig een nieuwe generatie medewerkers bezit van het Anne Frank Huis. Met hun 'kritiese' houding en bereidheid tot 'aksie' beschouwden ze de wereld als hun werkgebied. Als handelsreizigers in morele verontwaardiging liepen ze te hoop tegen zo'n beetje alles wat in hun ogen naar onrecht en onderdrukking riekte. Voor rechtse media als *De Telegraaf* was de Anne Frank Stichting als uitwas van de Linkse Kerk een dankbaar mikpunt.

Hoe betrekkelijk de nieuwe vrijheid kon

zijn bleek uit het klimaat binnen de instelling. Doorgeschoten democratisering verlamde het interne debat. Veel aandacht voor de persoon Anne Frank was destijds niet bon ton. Zeker na de laatste grote verbouwing (ruim tien jaar geleden) ligt de nadruk tegenwoordig echter weer sterk op het originele verhaal van Anne en de andere onderduikers, dat overigens op geserreerde wijze wordt gebracht. De auteurs van *Het Anne Frank Huis. Een biografie* laten zien hoe ver het streven naar authenticiteit de afgelopen jaren ging. Ze voeren de lezer langs de wereld van de behangreconstructie en de invloed van lijm en binnenklimaat op Annes fameuze filmsterrenplaatjes. De zin en onzin van de meerdere discussies over de toekomst van de kastanje achter het Achterhuis blijven eveneens niet onbesproken. In 1993 vroeg Max Pam zich in *NRC Handelsblad* af hoeveel vluchtelingen geholpen konden worden van de 350.000 gulden die toen werd uitgetrokken voor de redding van de boom. In 2007 schreef Paul Damen in het *Nieuw Israelitisch Weekblad*: 'Als iedereen in dit land zich één net zo had opgewonden over vervolging als nu over die boom, hadden we heel wat meer familieleden over.'

Aardig zijn ook de vele anekdotes die Van der Lans en Vuijsje opdissen. Amerikanen in de jaren vijftig en zestig die heel graag *the real thing* wilden, maar ook andere eisen hebben ('Waarom hebt u geen lift?') en niet gehinderd worden door al te veel kennis (tegen een gids: 'Mag ik u vragen... eh... bent u Anne Frank?'). En dan de Israëli's die niet in de rij willen staan om het Anne Frank Huis binnen te gaan: velen beschouwen het als hún geschiedenis en hún huis.

Weggepoetste identiteit

Een gezinsonderduik als die van de familie Frank, ook nog eens op een vertrouwd adres, was uitzonderlijk. Het overgrote deel van de Nederlandse joden werd gescheiden van gezins- en familieleden en kwam terecht bij wildvreemden. Velen moesten meerdere keren verkassen en zich koest houden in ruimtes die vele malen benauwender waren dan het Achterhuis.

Andere achterhuizen van Marcel Prins en Perer Henk Steenhuis presenteert veertien verhalen van minder bekende joodse onderduikers. Het idee achter het boek prikkelt misschien niet meteen. Het nodigt eerder uit tot een dat-weten-we-nu-wel-reactie. Maar de getuigenissen die het duo verzamelde en de manier waarop deze opsmukloos als een langgerekt citaat werden opgetekend maken van *Andere achterhuizen* een indringend document.

Schrijnend zijn de steeds weer terugkerende verhalen over het wegpoetsen van identiteit. Kinderen, nog volop op zoek naar hun eigen ik, moesten voor de buitenwacht of omdat onderduikgevers dat graag wilden, veranderen. Het begon al

Ria Degen met haar moeder, voor de Tweede Wereldoorlog

voordat de verborgenheid werd opgezocht. Rita Degen wilde net als alle anderen niets liever dan groot zijn, maar kreeg ingeprent ook na haar verjaardag te zeggen dat ze vijf was. 'Je mag nooit zeggen dat je zes wordt.' De consequentie van die leeftijd was dat ze een Jodenster zou moeten dragen. Bij de donkere Leni de Vries werd na aankomst op haar onderduikadres het haar tussen haar wenkbrauwen weggeschoren. Een reden werd niet gegeven, maar waarschijnlijk zag ze er zo minder Joods uit. Soms ging het aannemen van een nieuwe identiteit automatisch. Jack Eljon paste zich zo goed aan zijn nieuwe omgeving aan dat hij in een mum van tijd vloeiend Fries sprak. Na de oorlog duurde het maanden voordat hij het Nederlands weer een beetje beheerste.

Prins en Steenhuis maken ook de angst van de onderduikers voelbaar: de angst voor al te loslippige onderduikgevers, voor NSB-buren in hetzelfde trappenhuis en voor doorzoekingen, waarbij ze in opgerolde tapijten en vuilnisbakken werden verborgen. Of simpelweg voor het zoveelste nieuwe adres, waar het weer aanpassen geblazen zou zijn.

Berthe Meijer werd als kind gedeporteerd en kwam terecht in Bergen-Belsen. Daar leerde ze de negen jaar oudere Anne Frank kennen, die kinderen met haar verhalen opvrolijkte. Daar zag ze ook hoe Anne langzaam weggleed in de dood.

Meijer zelf haalde het einde van de oorlog. Ook zij worstelde al jong met identiteitsvragen als: wat is er precies gebeurd? Waarom? Wie ben ik? Ouders om zich aan te spiegelen ontbraken, want die waren slachtoffer geworden van de vernietigings-

drang van de nazi's. Meijer leerde jong leren overleven, maar het leren leven bleek een stuk lastiger.

Leven na Anne Frank bewijst nog maar eens de stelling dat je het kind wel uit de oorlog kunt halen, maar de oorlog niet uit het kind. Meijer, later bekend geworden als culinair journaliste voor *NRC Handelsblad*, beschrijft het gevecht van 'een groot warenahuis dat tot de nok gevuld was met trauma's, fobieën, onverwerkte gevoelens en vragen'. Het boek is schaamteloos eerlijk. Meijer wijdt uit over haar relaties (onder meer met Ischa Meijer, die ook in Bergen-Belsen zat), haar voedselobsessie, haar medische dossier en het afkopen van verdriet door consumeren ('megalomanie de luxe'). Tussen al het snikken en grimlachen komen ook nog anekdotes aan bod die niets met de oorlog te maken hebben: hilarische scènes met buurman Gerard Reve en zowel Jimi Hendrix als the Rolling Stones met bijbehorende genotsmiddelen thuis over de vloer.

Meijers openhartigheid zorgt ervoor dat de lezer zich soms bijna een voyeur voelt. Daar staat tegenover dat zij zich nergens te buiten gaat aan psychiatrisch jargon. Vrij van de divanterminologie die ook slachtoffers zich vaak eigen maken komt haar relaas des te directer aan.

Leven na Anne Frank en *Andere Achterhuizen* maken nog maar eens duidelijk dat Prinsengracht 263 vooral een symbolisch adres is. Zoals Judith Belinfante, oud-directeur van het Joods Historisch Museum ooit zei: 'Of meneer Frank na de oorlog dit of dat deed, het spijt me maar dat vind ik echt onzin. De kern waar het Anne Frank Huis over gaat, is vervolging en mensen die het met elkaar moeten rooien, waarbij zo'n

meisje van veertien kans ziet om ons, later, te laten meevoelen wat er gebeurde.' Het persoonlijke verhaal van de Franks, de Van Pelsen en Pfeffer maken een onwezenlijk omvangrijke massaslachting minder abstract. Doorschieten in heiligenverering, het overdreven koesteren van snippers van levens of het zinloos pampieren van terminale kastanjes is fout. Het doet vergeten dat er nog miljoenen andere verhalen zijn die van anonieme aantallen mensen maken. Eigenlijk zouden boeken als die van Meijer en die van Prins en Steenhuis het zonder verwijzingen naar Anne Frank in de titel moeten kunnen redden.

Sharon Dogar, *Annexed* (Londen, Andersen Press 2010)

Jos van der Lans en Herman Vuijsje, *Anne Frank Huis. Een biografie* (Amsterdam, Boom 2010)

Berthe Meijer, *Leven na Anne Frank* (Amsterdam, De Bezige Bij 2010)

Mirjam Pressler, *Groeten en liefs aan allen. Het verhaal van de familie van Anne Frank* (Amsterdam, Bert Bakker 2010)

Marcel Prins en Peter Henk Steenhuis, *Andere*

Achterhuizen. Verhalen van Joodse onderduikers (Amsterdam, Athenaeum – Polak & Van Genep 2010)

Corresponderen met jezelf *Het Deutsche Tagebucharchiv in Emmendingen*

Monica Soeting

In november van dit jaar werd de Stichting Nederlands Dagboek Archief opgericht. De oprichters van de stichting, Mirjam Nieboer en Monica Soeting, deden inspiratie op bij vergelijkbare instituten in Italië, Duitsland en Frankrijk. In deel 2 van een reeks artikelen over Europese dagboekarchieven: het Deutsche Tagebucharchiv in Emmendingen, Duitsland.

Er staan nog wat lege dozen in de gang en hier en daar wat verdwaalde stoelen. Maar verder is het Deutsche Tagebucharchiv in het Zuid-Duitse Emmendingen, twee dagen na de verhuizing, alweer een toonbeeld van orde. Nadat het archief van een verdieping van drieëneenhalve kamer is verhuisd naar een veel grotere etage, beschikt het over twee ruime kantoren, een vergaderzaal, studiezalen en een grotere opslagruimte. Toch komt het archief nog ruimte tekort, zegt Gerhard Seitz. Want bijna dagelijks komen er nieuwe dagboeken bij. Seitz is zakelijk directeur van het Deutsche Tagebucharchiv. Hij wijst naar een enorme postzak in een hoek van de kamer: 'Een zending dagboeken uit Australië. De schrijfster kwam oorspronkelijk uit Duitsland, en na haar dood wisten haar kinderen niet wat ze met al dat papier aanmoesten.'

Niet alleen erfgenamen weten het Tagebucharchiv te vinden. Sinds Frauke von Troschke, geïnspireerd door het dagboekenarchief van Pieve Santo Stefano in Italië¹, het archief in 1998 oprichtte, ontvangt het Duitse archief jaarlijks meer dan tweehonderd dagboeken, brievenverzamelingen en andere ego-documenten, ook van mensen die nog leven. Inmiddels bezit het archief meer dan 8500 dagboeken, memoires en brievenverzamelingen. Die zijn, vertelt Seitz, allemaal spontaan naar het archief gestuurd; nog nooit heeft het archief een oproep hoeven doen.

Het oude raadhuis van Emmendingen. Het Deutsche Tagebucharchiv bevindt zich op de tweede verdieping.